

Kunt Gergely

Irredenta kultusz és háborús propaganda az iskolai ünnepeken, 1939–1944

A Horthy-korszak nemzeti ünnepeivel és az irredenta kultusszal számos tanulmány foglalkozik.¹ Közös jellemzőjük, hogy a kutatók általában sajtóanyagra, hivatalos jelentésekre, tudósításokra, ünnepi beszédekre, parlamenti felszólalásokra támaszkodva – és elsősorban Budapestre fókuszálva – mutatják be, hogy a kor politikai hatalma miképpen hívott létre új ünnepeket, s azokat hogyan idomította saját igényeinek megfelelően. A második világháborúba való belépést követően, a korábbi irredenta kultuszban végbemenő változásokat azonban már jóval kevésbé részletesen és mélyrehatóan követik nyomon a szakmunkák.²

Viszonylag kevés tanulmány foglalkozik azzal is, hogy a (nemzeti) ünnepekhez kötődő kultuszteremtési kísérletek hogyan csapódtak le országos szinten az intézményesült oktatásban.³ A kultusztörténet szempontjából ugyanakkor ez nem elhanyagolható kérdés, hiszen az iskolai ünnepeknek jelentős szerepe van a történelmi azonosságtudat, a kollektív és a személyes nemzeti identitás kialakulásában. Mint ahogy azt a később tárgyalandó szövegek is mutatják, az ünnep múltidézése valamilyen formában mindig a jelenhez szól. Mindig az aktuális politikai hatalomtól függ, hogy a hivatalos ünnep segítségével megidézett múltból milyen jelentést olvas ki a jövőre vonatkozólag. A több politikai rendszert is átívelő ünnepekből az aktuális politikai hatalom mindig a céljainak megfelelő és őt legitimáló ünnepjelentéseket alakít ki a történelem rendszerhű idomításával.

Az iskolai ünnepeknek kitüntetett helyük van a „helyes” politikai szocializációban. Segítségükkel a mindenkori politikai hatalom – a történelemoktatásnak is támaszul szolgálva – a rendszerhű történelem- és ünnepinterpretációt vési bele a felnövekvő generációk tudatába, így biztosítva egy őt legitimáló történelemkép és ünnepjelentés elterjedését. A Horthy-rendszerben is a rendszerhűségnek az újabb generációkba való bevéődését szolgálták kimondatlanul a gondosan kiválasztott jelenetek, szerepek, kirándulások, játékok: egy sem volt politikailag semleges.

Tanulmányunk célja, hogy iskolai ünnepélyeket elemezzünk elsődlegesen *A népiskola ünnepei* című, Szegeden megjelent folyóirat segítségével az utolsó, háború előtti évtől kezdve a kiugrási kísérletig. A forrás kiegészítése végett

¹ Például Gerő 2004: 170–172; Gyarmati 1998: 47–93; Klimó 2003: 212–330; Zeidler 2002a, 2001. Gyarmati utal az iskolai ünnepekre: Gyarmati 1998: 58.

² Itt kivételnek számít például Klimó 2003: 277–288; Tóth 1979: 540–552; Lázár <http://www.archivnet.hu/>; Szász 1975: 149–203.

³ Nem nemzeti ünnepekhez kötődően tárgyalja a gyerekeknek szánt színdarabokat, meséket rámutatva azok irredenta tartalmára: Zeidler 2002b, 2002a: 61–65.

kútfőként használunk fel két, kis példányszámban megjelent önálló kiadványt is, így az 1932-ben publikált, Gerley Mihály által írt *Iskolai Ünnepek* címűt és az 1942-ben *Ünnepeljünk* címmel napvilágot látott beszédgyűjteményt,⁴ általuk színesítve a korábbi kutatások révén már vázolt képet a Horthy-korszak ünnepeiről. Külön figyelmet szentelünk annak, hogy a korábbi irredenta kultuszt miképpen váltja fel a háborús propaganda az iskolai beszédekben és színdarabokban.

A népiskola ünnepei első száma 1939-ben jelent meg Szegeden, Kiss Károly szerkesztésében, azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson a pedagógusoknak a politikai hatalom által preferált iskolai ünnepek katolikus szellemben történő megtartására. Alapvető tendenciaként figyelhető meg, hogy a kezdeti évekre – 1939–41 – jellemző irredenta hevület, a világháborúba való belépéssel egyre inkább eltűnt, s helyébe 1941/42-től a háborús propaganda lépett. 1941 után *A népiskola ünnepeiben* még megtalálhatók ugyan a revízióra utaló iskolai színdarabok, azonban aktuális politikai mondanivalójuk már alig van, egyszerűen a korábbi területgyarapodásnak állítanak emléket. A folyóirat minden számában közölt beszédeket, színdarabokat a tanítók és tanárok számára egészen 1944-ig, így jól követhető, hogy az egyes ünnepeknek a jelenhez szóló üzenete miképpen változott a kor politikai elvárásainak megfelelően e rövid időn belül is. A folyóirat utolsó száma 1944 augusztusában jelent meg.⁵ Az 1944-es évfolyamban jelentős változásokat láthatunk legfőképpen a belső szerkezetet illetően. Az iskolai ünnepek szinte teljesen eltűnnek, az újságban található néhány beszéd már nem a gyerekeknek, hanem a pedagógusoknak szól, s nem is iskolai előadásra készült, hanem a háborús helyzetből adódó megoldandó problémákat tárgyalja.

Elsőként a Horthy-korszakban, 1927-től vált hivatalos nemzeti ünneppé március 15. A harmincas évek március tizenötödikei ünnepeire oly jellemző irredenta düh *A népiskola ünnepei* 1939-ben kiadott elő számában is érzékletesen jelenik meg.⁶ Az ünnepre az iskolák figyelmébe ajánlott *Ágyúöntő* című gyermekszíndarab, Gábor Áronnak állít emléket, de már a kezdő sorokban benne van a Trianonra való utalás: a kezdőszín a búsuló Hungária alakjával nyílik meg. A mű cselekménye igen egyszerű: 1849 nyarán egy székely lányt elrabolnak a románok, a lány megtudja a románok haditervét, s a kiszabadításáért vívott csatában elesik Gábor Áron. A színdarab sokkal inkább érdekes abból a szempontból, hogy milyen képet fest a románokról mint ellenségről a színjátékban játszó és azt néző gyerekek számára. Érdemes először is megfigyelni azokat a szinonimákat, amelyekkel megnevezik a románokat: *bocskorosok, mócok, puliszkarágók, hegy-*

⁴ 1942-ben *Ünnepeljünk* címmel jelent meg katolikus iskolák számára az ünnepi útmutató. A forrás elsősorban egyházi ünnepnapokat tárgyal, azonban találni benne egy-két ún. *hazafias* ünnepet is. Ebbe a csoportba összesen három ünnepet sorol a forrás szerzője, azonban az ünnepek napját, hogy pontosan mely ünnepnaphoz kötődik, már nem részletezi. (Horváth 1942.)

⁵ A folyóirat ekkori megszűnését követően tudtommal nem indult újra.

⁶ A dualizmus korában ennek a napnak az ünneplése kifejezetten ellenzéki megnyilvánulásnak számított, hiszen hivatalosan 1898-tól április 11-e – az áprilisi törvények szentesítésének napja – számított a '48-as események ünnepének. (Gerő 2004: 171.)

lakó mócok, vagy e szavak „állandó” jelzőit: *undok, rusnya, férges*. A színdarabban egyébként a románok is hasonló kifejezéseket használnak a magyarokra: *kutya magyarok, bugrisok, rebellis fajzat, magyar vípera*. A darabot átítatja a két nép közötti gyűlölet. Az egyik szín, amely a román fogságba esett lány nézőpontján keresztül mutatja be a román tábornok, igen lehangoló képet fest. A román katonákat, s az egész román tábornok iszákosnak, rendezetlennek, fegyelmetlennek ábrázolja, sőt még a színen fellépő, a románok felbujtójaként bemutatott pápa is megjegyzi érkezésekor: „Mondhatom, jó pálinka szagotok van! Szép dicső nemzet fia, vitézei. Na, de nem baj!” A pápa szavaiból kiderül, hogy a románoknak alapvető céljuk a rablás: „hátra kell támadni a verekedő magyarokat, akkor aztán lesz mulatság, bor, pálinka, meg magyar lány is – pénz meg sok.”⁷ A románok a színműben mindvégig törve beszélnek magyarul, s emellett vulgáris kifejezéseket használnak, különösen a pápa, aki ráadásul sokat káromkodik is: „Ne büföj te részeges hordó.”; „Mit vigyorogsz te békaporonty?”⁸ A pápa mint a románok vezére „Éljen Nagyrománia!”-felkiáltással esik el a darab végén, ezt ellensúlyozza Gábor Áron halála előtti utolsó mondata: „Éljen a magyar haza!” A keretes szerkezetű darab Hungáriával végződik, akinek az angyalai irredenta tartalommal szólnak a román földön élő székelyekhez a záróképben: „Te pedig rabigában szenvedő székely nép remélj és várj! A Hadúr nem feledkezett meg rólatok!”⁹

Hasonló tendenciákat tükröz az első területgyarapodás után négy évvel napvilágot látott *Ünnepeljünk* című kötet is. Ebben az egyik, március tizenötödikei iskolai ünnepségekre készült színdarab tulajdonképpen a felvidéki városok visszacsatolását ünnepli *Hazajöttünk* címmel. A darab kezdő és záró jelenetében fellépő Hungária monológja is ezt dicsőíti: „Márciusi szellő, tavasz hírnök/Magyar szívekből magyar szívekre/Új örömet visz: itt a felvidék!”; „Március idusán csak egy imája van: Hiszek egy istenben/Hiszek egy hazában...”¹⁰ A színpadi megjelenítéshez adott instrukciók szerint e jelenetekben Hungária körül kisebb csoportot alkotnak a visszatért városokat szimbolizáló kislányok kezükben nemzeti színű lobogóval és egy táblával, amelyen a visszacsatolt város neve szerepel. Bár ezt külön nem emeli ki a rendezőnek szánt utasítás, Hungáriát minden bizonynyal egy idősebb lány jeleníti meg, hiszen a hazatérő Kassa vagy Losonc így szólítja őt: „Hungária anyám, jó magyar testvérek!” „Én is jövök Hungária-édesanyám!”¹¹ A színdarab Hungária monológjával kezdődik, amelyben a Rákóczi földjének nevezett Felvidék visszacsatolóit fogadja. Ezt követően a legfontosabb felvidéki városok egy-egy „tulajdonságukkal” megszemélyesítve, általában kuruc kori hagyományait, szerepüket tükrözve s meghatározó történelmi alakjaikat képviselve lépnek színre egymás után. Mindegyik versszakban található egy-két csehszlovák ellenes kifejezés: Érsekújvár – „Rajta ült török, német, cseh bitorló

⁷ *A népiskola ünnepei* 1939. 1. 50.

⁸ *A népiskola ünnepei* 1939. 1. 50, 51.

⁹ *A népiskola ünnepei* 1939. 1. 54.

¹⁰ Horváth 1942: 29, 31.

¹¹ Horváth 1942: 30.

járma./De szíve magyar volt! Dühöngött bár a cseh:/A drága háromszínt titkon rejtegette.” Ungvár – „Rabló csehek lakták Árpád ős városát.”¹² Az elnyomott magyar kisebbség sanyarú sorsának kiemelése úgyszintén visszatérő eleme a színdaraboknak: Ipolyság – „Rab magyarok könnye dagasztá az Ipolyt,/20 évig csak panaszt, bús bánatot ivott.” Rozsnyó – „Kurucok városa csak vár, csak tűr halkan./Krasznahorka vára könnyezve mesélte: Magyar tárogató hangzik az égbe.”¹³ A történelmi alakok közül Munkácsnál például Zrínyi Ilona kerül megemlékezésre, Kassánál pedig az ott nyugvó Rákóczi, akinek a szájába olyan monológot ad a szerző, melyben a kuruc vezér a jelenlegi politikai vezetőről is megemlékezik: „A Fejedelem szól, megreszket a hangja:/Szent István nemzete, Szent István évében./...Eljött Horthy Miklós délceg fehér lován,/Felszabadult Kassa a honvédek nyomán/ Hült poraim most már elnyugosznak csendben.../Csak így pihenhettek: szabad magyar földben.”¹⁴ Végül, a színmű keretes szerkezetéből adódóan itt is egy újabb Hungária monológ zárja a színdarabot utalva a revízió további folytatására is: „De én még szenvedek, könnyem ki nem apad/Hol van még a többi, ami kívül maradt!”¹⁵

A népiskola ünnepei 1941 februárjában megjelent számában is jól érezhető, a háború előtti Horthy-korszakra oly jellemző revíziós vágy, akár közeli fegyveres harcok árán is. Egy március 15-re szánt beszédben olvasható: „Mi, magyarok is érezzük, a háború szelét s nem tudhatjuk, mikor indulhatunk meg a még mindig idegen uralom alatt szenvedő testvéreinkért, hogy trianoni rabságukból kiszabadítsuk őket.”¹⁶ E március idusára készített, s a negyvennyolcas eseményeket felidéző, gyerekeknek szánt iskolai beszéd nagy ellenszenvvel és számos sztereotípiát felvonultatva egyoldalúan mutatja be a nemzetiségeket: „ez a felbujtott nép gylkolt, rabolt, fosztogatott, falvait gyújtotta fel magyaroknak s a gyermekeket sem kímélte.”¹⁷ Nem tekinthető véletlennek a gyerekekre való utalás, ezzel még inkább ördögien lehetett ábrázolni a románokat, szerbeket, horvátokat, hiszen a gyermekhallgatóság így jobban tudott azonosulni az „ellenük harcolókkal”. Végül

¹² Horváth 1942: 29.

¹³ Horváth 1942: 30.

¹⁴ Horváth 1942: 30.

¹⁵ Horváth 1942: 31.

¹⁶ *A népiskola ünnepei* 1941. 2. 35.

¹⁷ *A népiskola ünnepei* 1941. 2. 37–38. A románok ellenségként való feltüntetésére, a velük szemben érzett ellenszenv elmélyítésére az anyák napját is felhasználták. Egy 1943-ban napvilágot látott iskolai színdarab cselekménye csupán anyyi, hogy két román csendőr székely gyerekekre támad. A román csendőrök egyszerű útonálló szerepben tűnnek fel, akik elveszik a gyerekek pénzét: „Ezt küldi a Horthy! Megyen államkassza! (Társához súgva) Enyim-tied zsebbel!”-felkiáltással. (*A népiskola ünnepei* 1943. 4. 111.) Majd mikor észreveszik a lányok magyar öltözékét (piros szalag, fehér blúz, zöld szoknya), kiveszik a lányok hajából a piros pántlikát s összetaposák. Később tündérország lakói érkeznek a gyerekek segítésére, s varázstükörben megmutatják, hogy lesz még Erdély magyar föld, ami egyértelmű utalás az északi területek 1940-es visszaszerzésére. Az anyák napi ünnep szintén teljes átpolitizálásra került a korszakban, ennek talán legjobb példája, hogy Szent István napjához kötődően bevezették a magyar anyák nemzeti ünnepét is. (Erről bővebben: Kovács 2006: 279–295.)

záróképként megjelenik e szövegben is az irredenta gondolat, amely már nem éri be a visszakerült területekkel, s rájuk csak mint első lépésre tekint: „Felvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély visszaserzése csak kezdete volt annak a nagy magyar ünnepnek, amikor az országzászlók végleg az árbocok csúcán maradnak.”¹⁸

Két évvel később, 1943-ban ugyanakkor a szintén március 15-re megjelent beszéd *A népiskola ünnepeiben* már új elemeket is hordoz. Az irredenta gondolat helyére egyre inkább a háborús propaganda lép, bár itt még a kettő ötvözéséről, egymás kölcsönös erősítéséről lehet beszélni: „kapcsoljuk be a lelkek rádióját, hogy a messze orosz földön küzdő magyar katona, s a határokon túl élő magyar testvéreink megérezzék a mi nagy törhetetlen akarásunkat: el kell jönnie annak az időnek, amikor az egész szentistváni Nagy-Magyarország együtt ünnepli meg március 15-ét.”¹⁹ Az ünnepi versek úgyszintén a világháborúhoz kapcsolják negyvennyolc legnagyobb alakjait, Petőfit vagy Kossuthot „Kicsik, nagyok fogjunk kezét./Vegyük vissza, mi elveszett./Várt csatánkban, szent csatánkban/Kossuth lelke vezet!”²⁰ Az iskolai ünnep részét képező színdarab szintén a háborús propagandát szolgálja már címében is. *A hős árvája* című drámában annak cselekménye szerint a gyerekek gyűjtést rendeznek egy az orosz harctéren elesett katona lányának. A darab alapvető üzenete, hogy nyílt párhuzamot von az egykori s a jelenlegi „szabadságharc” között: „Ismét a szabadságért küzdenek a magyar hősök!”²¹ A pedagógiai célja pedig, hogy általa a gyerekek elsajátítsák a „megfelelő” magatartási formát: a tragikus szituációba került társukat a gyerek-közösség kitüntetett gondoskodással vegye körül. A szereplők szavait idézve: „A hősök árvája a mi testvérünk. Gondolunk rád, védünk és szeretünk. A márciusi hősök unokái tudják, hogy mi a kötelességük!”²² A gyerek színdarab végül „A haza szabadságáért életünket, az árvákért szívünket!” emblematis jelszóval zárul.²³

Március 15-e után a naptár szerint következő ünnep a rendszeresen megtartott madarak és fák napja volt az iskolákban. A környezetvédelem ünnepének tekinthető madarak és fák napját 1902-ben ünnepelték először hazánkban, miután az ország csatlakozott az ekkor aláírt egyezményhez, amely előírta a mezőgazdaságban hasznos madarak védelmét. Iskolai megünneplésének újabb lendületet adott az 1906. évi I. törvénycikk, amelyben az említett párizsi szerződést az országgyűlés becikkelyezte. Ehhez kapcsolódóan Apponyi Albert körendeletben szabályozta,

¹⁸ *A népiskola ünnepei* 1941. 2. 38.

¹⁹ *A népiskola ünnepei* 1943. 2. 40.

²⁰ Egy másik példa: „Ki most Petőfi? Fényünk és erőnk!/Szava, írása: gyógyító mezőnk/Most is szikrát gyűjt égbe' szótt dala/S ettől áll talpra egy csonka haza!” (*A népiskola ünnepei* 1943. 2. 45.)

²¹ *A népiskola ünnepei* 1943. 2. 42.

²² *A népiskola ünnepei* 1943. 2. 43.

²³ *A népiskola ünnepei* 1943. 2. 44. A tankönyvek, műsorfüzetek, iskolai színdarabok szinte kizárólag az Oroszország terminust használják, tehát – politikailag kezdettől fogva, s később katonailag is – az ellenséges ország saját megnevezését (Szovjetunió) szinte soha nem találja a korabeli szövegekben. E mögött a szimbolikus (el)hallgatás mögött egy olyan általános politikai akaratot tétélezhetünk fel, amely sem az új állam létrejöttét, létezését nem ismerte el legitimnek, sem pedig az azt létrehozó politikai hatalmat.

hogy „évente egy napot a népiskolákban a tanító arra szenteljen, hogy a tanulókkal a hasznos madaraknak és azok védelmének jelentőségét megismertesse.”

Gerley Mihály 1932-es könyve a madarak és fák napi megemlékezésről szólva azt tanácsolja a pedagógusnak, hogy az ünnepség zárásaként ültessenek fát az elemi iskolások. Úgy tűnik, hogy a politika nem kerül bele ebbe az 1932-es ünnepi beszédbe, de Gerley csupán a hatás fokozása végett tartogatja a politikai üzenetet a szöveg végére. A faültetés nem öncélú, s nem csak az ünnep fényét emelendő kerül rá sor, ennek is ideológiai-politikai oka van. Az elcsatolt nagy erdőterületek jelképes pótolására kell minden gyereknek fát ültetnie, mert „nincs elég fa a csonkaország területén, drága pénzen kell fát vennünk.”²⁴ A fák elültetésük után nevet kaptak a gyerekektől, némi útmutatás alapján, hiszen a diákok a magyar történelem kiemelkedő alakjainak nevei vagy valamely elcsatolt folyó, város, hegy neve közül választhatnak. A névadás célját egyértelműen megfogalmazza Gerley: „itt állnak előttünk s nem feledkezünk meg soha, még csak egy pillanatra sem, hogy azt nekünk mind vissza kell szereznünk.” A szerző azt sem felejt el megjegyezni, hogy már több ilyen faültetésre sor került. „Egyik évben hősök ligetét, másikban az elszakított folyók, majd elszakított városok ligetét ültettem.”²⁵ Az ünnepi szövegek Gerley művében mind erre a logikai struktúrára épülnek, s mindegyik beszéd a revízióra tett fogadalommal zárul. A fák és madarak napi eskü szövege így hangzik: „Én, a vérző Csonka-Magyarország hűséges fia magyar gyermeki szavamra fogadom, hogy minden évben ültetek legalább egy fát, azt gondozom, nevelem. Fogadom, hogy a gyámoltalan madárkákat mindig megvédelmezem, gondozom: soha nem bántom. Mindezt példás szorgalommal teszem, hogy ezzel is szolgáljam szenvedő hazámat; elősegítsem gyarapodását, megmutassam, hogy méltó küzdő fia vagyok, hogy minél hamarabb teljesüljön égő vágyunk: Magyarország feltámadása!”²⁶

Nemcsak az elcsatolt területek emlékére ültettek fákat a korszakban, hanem az elesett első világháborús hősök emlékére is, így alakultak ki a néhány helyen még ma is látható úgynevezett *hősök ligetei*. Ez a faültető mozgalom 1938-at követően megjelent a Felvidéken is, hogy a magyar oldalon harcoló hősök számára itt is megteremtsek az „emlékeztetés helyeit”, amelyre korábban nem volt lehetőség.²⁷ Ekkor már az sem volt mindegy, hogy milyen fák kerülnek elültetésre, *A népiskola ünnepeinek* egyik 1939-es száma cser- és hársfát javasol: „cser- és hársfákat fognak azokba ültetni, mert ezek [...] a hősiesség és honfi készség jelképei”.²⁸ A folyóiratban publikált beszédek szinte azonos felépítésűek, mint az idézett Gerley-szöveg, amely elsősorban a nagy erdőségek elvesztése miatt buzdította a diákságot a fásításra, illetve az állatok, növények védelmére. Elrettentő példaként megjelenő történet az egyik vonatkozó szövegben egy madárfészek ki-

²⁴ Gerley 1932: 31.

²⁵ Gerley 1932: 32.

²⁶ Gerley 1932: 31.

²⁷ Potó 2003: 17–31.

²⁸ *A népiskola ünnepei* 1939. 3. 157.

fosztása, ahol érdekes módon a gyermeki csínytevés a szülők illojális magatartásával kapcsolódik össze: a falu rosszaként aposztrófált gyerek apjáról kiderül, hogy „a bíróval is gorombászkodott, mert az egyszer somfabotjával” megütötte a fiát.²⁹ Az írás jellemző módon megérdemeltnek állítja be a verést, s ennek szóvá tételét *gorombaságnak* nevezi.

Ünnepi szövegekben szinte ritkaságnak számít, hogy Németország és Olaszország kivételével, más nemzetről pozitívan szóljanak a szerzők. Ilyen kivételnek tekinthetők a finnek, különösen a finn–orosz háború éveiben. Egy 1941-es madarak és fák napi beszéd elsősorban a természettel való harmonikus együttélés miatt állítja követendő példaként a finneket: „Testvérnépünk, a finn is talán azért olyan jó, oly tisztán becsületes, mert az ezer-tó, az éjféli-nap álmodó birodalmának sok-sok erdeje imádsággá tisztítja az egész életét.”³⁰ Más ünnepi írásokban esetenként párhuzamot vonnak a magyar szabadságharc és a finn–orosz háború között is, mindvégig kiemelve északi „rokonaink” hősiességét: „A mi kis finn testvéreink hősi harca a hatalmas orosz birodalommal szemben is azt bizonyítja, hogy az igazi hazaszeretetet nem ismer lehetetlent.” „Mi üzenjük északi testvéreinknek, hogy hős küzdelmük nem volt hiába való. Mert harcuk csoda volt. Északi csoda, »finn csoda«”.³¹

Május utolsó vasárnapján ünnepelték a korszakban a hősök napját, melyet a nemzetgyűlés még 1926-ban emelt hivatalos ünnepé.³² A megemlékezés eredetileg a világháború áldozatai előtti tisztelgés volt, az iskolai ünnepi szövegek azonban sokkal inkább az esemény ideológiai-politikai vonatkozását emelik ki. A világháború mellett nagyon hangsúlyosan jelenik meg például az írásokban a vörös terror áldozataira való emlékezés. Jól illusztrálja ezt a *Hősök sírjánál 1919–1939* című vers: „A magyar égbolton véres, tüzes lángok/Bujdosókat, fegyvert, vért, börtönt látok/[...] Saját honában is hazátlan, bús árva/Magyar a magyarnak lett rabszolgája./Sírok domborulnak [...] bitófák remegnek/Jaj az igaz szónak, jaj a becsületnek/Dühöng a vad pokol szennyes, piszkos árja.” Ezzel szembeállítva ábrázolja a vers költője a Horthy-kor politikai berendezkedését, nem említve ugyanakkor a kormányzót: „Szétválnak a konkoly s tiszta magyar búza/szennyét a mély tenger kiveti a partra [...] /A fehérek nyomán sarjad egy új élet:/s ez a szegény ország öntudatra ébred.”³³ Az első világháborúról megemlékező hősök napi szövegekben a magyarok – számos sztereotípiát felvonultatva – mindig becsületesek, békeszeretők, akik az igazságért küzdenek, egyszóval „jók”. A környező népek ezzel szemben rendszeresen negatív jelzőket és tulajdonságokat kapnak, kifejezetten „rosszként” mutatva be őket, így a magyarok és a környező

²⁹ *A népiskola ünnepei* 1941. 4. 120.

³⁰ *A népiskola ünnepei* 1941. 4. 119.

³¹ *A népiskola ünnepei* 1940. 5–6. 134–135; 1940. 11. 320.

³² Zeidler 2002a: 34. A hősök napi fogadalom 1932-ben így hangzott: „Tegyetek [...] imádságot, égis harsogó fogadást, hogy a világháború hőseinek emlékét megőrizve, kötelességetek a legjobb tudásotok szerint teljesítitek, erőtökhöz mérten, hősök emlékéhez méltóan küzdötök ésszel-szívvvel Nagy-Magyarorszáért!” (Gerley 1932: 23.)

³³ Horváth 1942: 32.

népek közötti konfliktust a jó és rossz közötti harcra egyszerűsítve. A beszédek azt sugallják, hogy bár a harcban a „jó” ideiglenesen veszített, de a jövőben bizonyára ő lesz a végső győztes. Ugyanezt a szemléletet követi már 1932-ben is Gerley, amikor szerb orvgyilkosokról, hitszegő oláhokról szól, vagy martalócoknak, rablóknak, s bosszút lihegő vagy tolvajok módjára nesztelenül surranó, prédára leső hiénáknak nevezi a szomszéd nemzeteket az iskolai ünnepekre készült írásokban. Ennyire sértő kifejezéseket egyébként még a szabadságharcot leverő oroszokkal szemben sem használ Gerley.

Általános jellemzője a hősök napi iskolai ünnepi megemlékezéseknek, hogy mindig nagy hangsúlyt kapnak a történelmi események családi vonatkozásai. (Ez a későbbi politikai rendszerek ünnepi szövegeire nem jellemző, leszámítva a felszabadulás ünnepét.) Az ünnepi szövegek mindig kiemelik azt, hogy a gyerekek szülei, nagyszülei az első világháborúban – illetve a dédszüleik még 1848-ban – hősiessen harcoltak a „jó” oldalon az idegenek ellen az „igazságért”. Néhány esetben arra is sor kerül, hogy a felnövő gyerekeket jövőbeli harcokra buzdítják, amit természetesen a revízió „szent” ügye érdekében kell majd megvívniuk.³⁴

Magyarország világháborúba lépését követően az ünnep jelentőségében és tartalmában jelentős súlyeltolódások figyelhetők meg. A kultusztörténet szempontjából „irredenta-korszaknak” tekinthető években (1920–1941) tartott hősök napi ünnepeknek fontos része volt az ideológiai alapon preferált, „1919-es áldozatokra” való emlékezés. Az irredenta gondolat visszaszorulását jól jelzi, hogy *A népiskola ünnepeinek* 1941 után napvilágot látott számaiban a hősök napi ünnep mögött erősen háttérbe szorul, sőt el is tűnik például a trianoni évfordulóról való megemlékezés. Az emlékünnep szerepe a háborús propaganda korszakában (1941–1944) leértékelődik, s helyére a hadi erőfeszítéseket jobban szolgáló hősök napja lép. A hősök napi iskolai ünnepi megemlékezések is átalakulnak, az ünnepi műsorok összeállítását segítő forrásokból általában eltűnik a vörös terror áldozataira való emlékezés, s helyét átveszi a háborús propaganda.³⁵

³⁴ *A népiskola ünnepei* 1939. 9. 416. A kor alapideológiájából fakadóan nagy hangsúlyt fektetett a magyar nemzeti nevelésre. Ennek megfelelően a gyerekeknek szánt beszédekben gyakori, hogy miként azt Gerley is teszi, külön kiemelik a közönség megnevezésekor, hogy a szöveg *magyar* gyerekeknek szól, vagy csak egyszerűen „kis magyaroknak” nevezik a közönséget.

³⁵ Az egyik 1940-es iskolai ünnepi beszédből jól kiolvasható, hogy nem a németeket és nem a Monarchiát tartják vétkesnek az I. világháború kirobbanásában: „A kalmárlelkű Angolország féltékenysége a német iparra, Franciaország négy évtizedes bosszúvágya az erőtől duzzadó Németország iránt. Kelet nagy hóhéranak, a cárok Oroszországnak világhatalmi vágyódása [...] már régen perzselték, szárították az emberiség lelkét, s rakták a türelmetlenség máglyáját ott lenn délen, a kis, akkor még jelentéktelen Szerbiában. Kész volt a terv: keresztül is vitték.” (*A népiskola ünnepei* 1940. 5–6. 131.) Érdekes kigyűjteni, hogy a beszéd milyen (negatív) jelzőket használ, milyen tulajdonságokkal ruházza fel az ellenséges nemzeteket: oroszokról szólva – „vad, északi embercsorda”; gőzhengernek becézett orosz medve; „1916 nyarán rája támad a muszka. Vad dühében talán utolsó talicskájára is ágyút szerel.” (*A népiskola ünnepei* 1940. 5–6. 132–133.) A központi hatalmak kimerülését a következők mondattal jeleníti meg a szerző: „Győzte az örült dárídót a franciák aranya, Anglia pénze és Amerika ördögien pipáló füstös gyárkéményei!” (*A népiskola ünnepei* 1940. 5–6. 131.) Emellett magától értetődően kiemelik egykori és aktuális szövetségünket, Németországot, amelynek népéről mind-

Az ünnepet felhasználták az ifjúság militáns nevelésére is, a szövegekben szinte mindig – a békeévekben is – van utalás az elkövetkező háborús helyzetállásra, mint ahogy azt egy 1939-es beszéd is mutatja: „Esküdjetek, hogy nem lesztek soha hitványok, nem lesztek soha-soha gyávák, amikor majd arra kerül a sor, hogy ti vegyétek kezetekbe a hazát védő fegyvereket.”³⁶ 1941-től kezdve azonban már azt a célt is szolgálta a hősök napi megemlékezés, hogy a szülők első világháborús küzdelmét követendő példaként állítsa a gyerekek elé: „Névtelen hőseink, apáink, testvéreink, akik ott küzdöttek az 1914–1918-as világháborúban, a ti emléketek új sasokat szült, új hősokeket! [...] És lassan visszatérnek az elrabolt területek, hogy ismét egész, egészséges legyen ez az ország, ez a nemzet. [...] Sasok szállnak látatlanul, hős magyar sasok! Itt lenn ifjú sasok bámulnak a magasba, vágynak veletek röpködni a dicsőség fényében...”³⁷ Az iskolai ünnepi beszédek gyakran párhuzamot vonnak a múlttal, s az egész magyar történelmet egyetlen nagy harcként ábrázolják. A második világháborús eseményeknek a leggyakoribb párhuzama értelemszerűen az első világháború, s az ezernyolcszáz-egyvennyolcas szabadságharc,³⁸ ám bizonyos esetekben egészen távoli múltban lezajló csaták folytatásaként jelenítik meg az aktuális harcokat, egészen Levédiáig visszavezetve a magyar hősök megjelenését.³⁹ S végül ezt az ívet a frissen elesett hősokekre való emlékezéssel zárják: „ők, akik az ország felszabadításáért estek el, hogy minket megvédjenek. [...] Gyermekek, menjünk el képzeletben a végtelen orosz mezőkre, az ukrajnai sártengerekre és simogassuk körül szemünkkel azt a sok kis hantot, melyek alatt katonáink pihennek.”⁴⁰ A hősök napi megemlékezések egyik alapvető célja, hogy általuk kialakítsák a gyerekekben a legmegfelelőbb, legjelölhetőbb magatartási, viselkedési formát. Ennek megfelelően természetesen elítélendőnek tüntetik fel a külső ellenség mellett a belső ellenséget is.⁴¹ Egy 1943-as beszéd utalásszerűen így szól a „belső ellenségről”: „még mindig vannak

végig a legnagyobb elismeréssel írják: „Örökké mosolygó, kékszemű, mindig jókedvű és higgadt vérű bajor öregkatonák – hogyan, miként? – hátába kerülnek a dögöt szimatoló hiénahadnak [románoknak – K.G.]; Zúdul vissza a bocskoros armádia, Vöröstorony felé, neki a bajorok öldöklő géppuska-záporának. Vissza! Sürgősen jobbra-át, s fut a bocskor Fogaras és Brassó felé a székely hadosztályok szuronyerdeje elé!” (*A népiskola ünnepei* 1940. 5–6. 133.)

³⁶ *A népiskola ünnepei* 1939. 9. 416.

³⁷ *A népiskola ünnepei* 1941. 5. 134.

³⁸ A Felvidék 1938-as visszacsatolása látványosan lecsapódik már a következő évi hősök napi megemlékezésén. „Az ő lelkük jajszava sírt végig az alföldi rónákon a csontdermesztő szelek muzsikájában, az ő szellemük zörgette meg sötét éjféleken a prágai Hradszin érckapuját, az ő szellemük kivédhetetlen görcsös szorítását érezték szívükön lelkiismeret mardosásán keresztül mindazok, akik segítettek Hungáriát keresztrefeszíteni.” (*A népiskola ünnepei* 1939. 3. 160–161.) „...a világháború hősei megnyugodni nem tudó lelke vitte, vitte Horthy Miklós honvédeit. [...] Vitte őket a Kárpátok hátságain oly gyorsan, hogy útjában csak a lengyel testvér »Isten hozzád«-ja állította meg.” (*A népiskola ünnepei* 1939. 3. 161.)

³⁹ *A népiskola ünnepei* 1941. 10. 281.

⁴⁰ *A népiskola ünnepei* 1941. 10. 284.

⁴¹ Az ellenség, tehát jelen esetben elsősorban az oroszok ellen érdekes módon nem tapasztaltunk olyan jellegű, éles kirohanásokat és gyalázkodásokat, mint amilyeneket az irredenta-korszakban a románokkal szemben alkalmaztak.

dőzsölők, a terített asztal rabszolgái, akik képesek elárulni a testvért, megcsalni a nyomorgót csak azért, hogy nekik jobb falat jusson.”⁴² Feltűnik a beszédben a „belső front” is, s ezzel az ünnep nemcsak a háborús fronton, hanem az itthon elesettekért is szól: „Összeomlanak a templomok, romok takarnak el csendesen munkálkodó, a belső fronton küzdő drága testvéreket!”⁴³ A hősök ünnepén a szövegek gyakran vonnak párhuzamot a két, magyarok számára legszerencsétlenebb harctér, Doberdó és „Don sáros iszapja” között.⁴⁴ Bár előfordul olyan beszéd is, amely a területek védelmével indokolja a háborút („Orosz földön áll a magyar honvéd, hogy megőrizze a haza szent földjét!”), de már eltűnik az irredenta üzenet, a trianoni béke ellen való közvetlen tiltakozás.

A hősök napi iskolai ünnepélyek tárgyalásakor már említést tettünk az irredenta nevelés egyik csúcspontjának tekinthető, június 4-i Trianon évfordulókról, amelyek a háborús propaganda korszakában szinte teljesen háttérbe szorulnak majd. *A népiskola ünnepei* című lap számaiból ítélve a kor iskolai ünnepélyeit átható irredenta szellem az e megemlékezésekre készült színdarabokban nyilvánult meg legszívesebben. Együttes jellemzőjük e daraboknak, hogy általában a mese világába helyezik a cselekményt, s a szereplők ennek megfelelően törpék, tündérek, boszorkányok. A gyermeki világhoz közel álló mesés figurákon keresztül a szerepek során megtanult, illetve az előadásban hallott szófordulatok, jelentés-tartalmak már a szocializáció e kezdeti szakaszában eredményesebben rögzítik a politikai hatalomnak megfelelő világgépet. A politikai tartalmaknak az ilyen jellegű mesés kontextusba való helyezése kifejezetten a Horthy-korszak sajátossága, a későbbi, Rákosi- és Kádár-korszakokban sokkal inkább a történelmi kontextusba ágyazott iskolai ünnepi színdarabok a karakterisztikusak.

A havilapnak rögtön az első, 1939 februárjában megjelent számában feltűnik egy a 8–12 éves korosztálynak szánt színmű, amelynek tündérek a szereplői. A tündérek leszállnak tündérhonból, hogy megértsék társuknak, Hungária tündérnek a bánatát, s királynőjüktől kérjenek segítséget neki. A visszatérő tündérek sorra látogatják a magyar társadalom jelképesnek tekinthető rétegeit, s mindennütt egyöntetű irredenta elkötelezettséget tapasztalnak. A darab tehát azt sugallja, hogy a politikai hatalom célkitűzései mögött egyöntetű társadalmi támogatottság áll. A tündérr királynő végül, megértve Hungária bánatát, így kiált: „Hungária! A Te hited és erős akaratod, amellyel az eget is megostromoltad, diadalmaskodott!”⁴⁵ – utalva ezzel a Felvidék egy évvel korábbi visszacsatolására.

Egy két évvel később megjelent darab úgyszintén a törpék és a tündérek világában játszódik. A hét nagybányai törpe, mint hű magyar törpék, azon tanakod-

⁴² *A népiskola ünnepei* 1943. 5–6. 149.

⁴³ *A népiskola ünnepei* 1943. 5–6. 149. Valamivel később, de ugyanebben az évben napvilágot látott beszéd már a példaképként állított magatartási formát villantja fel: „nem múltó kötelességtudattal állunk nemzetünk szolgálatába, s ha egykor minket is hí a haza, követünk benneteket [hősöket – K.G.]!” *A népiskola ünnepei* 1943. 10. 267.

⁴⁴ *A népiskola ünnepei* 1943. 5–6. 151.

⁴⁵ *A népiskola ünnepei* 1939. 2. 114.

nak, hogyan lehetne kiűzni a románokat Erdélyből. Bánatukat olyan mondatokban fogalmazza meg, mint például Tudor: „22 év óta hiába reménykedünk. Ezek a románok, akarom mondani oláhok, úgy látszik, örökre birtokolni fogják ezt az ezeréves magyar földet.” Szendi: „22 év alatt többet öregedtünk, mint azelőtt 2000 év alatt.”⁴⁶ A korszak színdarabjaira, beszédeire oly jellemző románok elleni uszítás jól érzékelhető, s még jobban kidomborodik, mikor az egyik törpe, Vidor dicsérni kezdi őket: „nagyon ügyesek és sok mindent tudnak.”⁴⁷ Erre a kijelentésre egyesült erővel hosszasan sorolja a többi törpe a románok bűneit, kiemelve többek között az erdélyi magyarság üldözését. A színmű úgy állítja be, hogy a románoknak Erdélyre a gazdag természeti kincsek miatt van szükségük. A törpék a maguk eszközeivel, varázslással próbálják kiűzni a románokat Erdélyből: Tudor – „Át kellene varázsolni az ezüstöt kővé, az aranyat földdé, akkor az oláhok innen eltakarodnának!”⁴⁸ A törpék nyelvét, a szerző Weber József úgy alkotta meg, hogy már abba is beleszövődik az irredenta gondolat. Sajátos kifejezéseik, rövidítéseik vannak, például: *resti pártiak*; *korosok*. Ezeket a szavakat akkor használják, amikor a tündérek megakadályozzák a törpék tervét, akiket ezért azzal vádolnak meg a törpék, hogy román pártiak: „szívetek a bocskorosokhoz, a bukarestiekhez, az oláhokhoz húz.”⁴⁹ A tündérek királynője végül elfogadja a törpék indokait, akik a románokat élősködőknek mutatják be. Ekkor érkezik a hír, hogy a magyar csapatok átlépték a határt – vagyis megtörtént az 1940-es visszacsatolás –, s erre tündérhonban is hatalmas ujjongás tör ki. Sztereotípiák gazdag tárházát felvonultatva jellemzi a darab szerzője a magyar katonaságot, jó kontrasztot állítva a románok kifejezetten negatív ábrázolásával szemben: „mindent elpusztítanak, a hidakat felrobbantják, és amit lehet, magukkal visznek.”⁵⁰ A tündérek királynője nagy, hatalmas és sokat tud – de a jövőbelátás adományával nem ruházta fel a szerző, tehetjük hozzá utólag – darab végén így kiált fel: „Örökre vége a román uralomnak!” A színjáték során mindvégig hallgató Kuka csak a darab végén szólal meg, ő is a bevonuló magyar csapatokat élteti: „Éljen Horthy Miklós! Éljen a magyar hadsereg! Éljen Nagy-Magyarország!”⁵¹ Nincsen egyetlen olyan szerep a színműben, amely ideológiailag ne lenne teljesen átítatva a kor politikai hatalmának célkitűzéseivel.

A Horthy-korszak ünnepi beszédeiben – s különösen a trianoni megemlékezésre írottakban – gyakori, hogy Krisztus szenvedéstörténetét idézik fel, s az igazságtalanul elítélt, majd később megfeszített történelmi Magyarországot egy halotthoz hasonlítják, amely később dicsőségesen feltámad.⁵² Az általunk vizsgált, trianoni évfordulókon elhangzó beszédek közül ezt a párhuzamot Zányi

⁴⁶ *A népiskola ünnepei* 1941. 7–8. 230.

⁴⁷ *A népiskola ünnepei* 1941. 7–8. 230.

⁴⁸ *A népiskola ünnepei* 1941. 7–8. 231.

⁴⁹ *A népiskola ünnepei* 1941. 7–8. 233. (Kiemelés – K.G.)

⁵⁰ *A népiskola ünnepei* 1941. 7–8. 235.

⁵¹ *A népiskola ünnepei* 1941. 7–8. 236.

⁵² Zeidler 2002a: 14.

József szónoklata viszi végig a legkövetkezetesebben. „[M]eghagyott, életképtelen országcsonk[hoz]”⁵³ hasonlítja az országot a beszéd kezdetén, amelyet kriptába tettek s porkolóbotokat állítottak köréje, így utalva a környező nemzetekre. Ezután következik Nagy-Magyarország feltámadása az első bécsi döntés és Kárpátalja megszállása révén: „mi is feszegettük a megmozdíthatatlannak gondolt lezáró lapot, mégpedig olyan erővel, hogy a hatalmas lap egy része váratlanul és hirtelen lepattant és maga alá temette az egyik porkolóbot: Csehországot. Hála Istennek, rés támad a trianoni kripta tetején. Levegő és napsugár oszlik szét a kriptában. A hirtelen támadt résen boldogan nyújtóztatja ki a nemzet megnyomorított tagjait Csallóköz, Felvidék, Kárpátalja felé”.⁵⁴ A feltámadás és terület visszaszerzés párhuzama mellett, a kor politikai viszonyainak megfelelően, nagy hangsúly kerül a beszédben a baráti nemzetek segítségének a megemlítésére is: „Az olasz nemzet dicső vezére kiáltotta ki először a világba, hogy: Magyarországnak is helye van a nap alatt!”⁵⁵

A naptári rendben következő ünnep, Szent István király ünnepe alig jelenik meg a vizsgált forrásokban, hiszen a tanítási időn kívülre esett akkor is. Csupán néhány példát tudunk felhozni annak illusztrálására, hogy miképpen hatotta át az irredenta gondolat ezt az ünnepet is. A már hivatkozott *Ünnepeljünk!* című, katolikus iskolák számára készült ünnepi útmutatóban az augusztus 20-ra szánt vers az 1938-as Szent Jobb országjárásának állít emléket, mindvégig erősen irredenta hangnemben: „Csonka hónapban elindul lassan Szent István Király/Aranyvonatban, üvegfalak között jár a szent kéz.”⁵⁶ A vers az irredenta szimbolikában oly fontos szerepet játszó feltámadás gondolat köré épül, s egyfajta jelként látatja a Szent Jobb országjárását, amelynek hatására a magyar hősök újra felkelnek majd: „Sötét jövőnek fekete réme/Eloszlik csendben halk intésére/Magyar hősök szent üzenete: Nem veszhet el Szent István nemzete!”⁵⁷

A tanulmányunk alapforrásául használt „szakfolyóirat” egyik 1942-es számában is feltűnik egy Szent István napi irredenta színdarab, bár ennek keletkezése a benne lévő utalások alapján minden bizonnyal korábbra, kb. 1938-ra keltezhető.⁵⁸ Mivel 1942 a kultusztörténet szempontjából már a háborús propaganda korszaka volt, így a darab irredenta politikai jelentéstartalma alapján mindenképpen anakronisztikusnak tekinthető. A színművet azért érdemes mégis kiemelni, mert egy ritkán megjelenő revíziós szándékot jelenít meg. Míg a keleti, északi és déli irányban lévő revízióra szinte mindig van utalás a darabokban, beszédekben, addig a nyugati, Ausztriával szemben megfogalmazott területi követelések jóval ritkáb-

⁵³ *A népiskola ünnepei* 1939. 4. 225.

⁵⁴ *A népiskola ünnepei* 1939. 4. 226.

⁵⁵ *A népiskola ünnepei* 1939. 4. 226. Itt sem a személy, sem a nemzet, sem a hivatkozott újságcikk említése nem pontos, hiszen Lord Rothermer még 1927-ben Nagy-Britanniában tette ezt a kijelentést.

⁵⁶ Horváth 1942: 28.

⁵⁷ Horváth 1942: 29.

⁵⁸ A színdarab utal a felvidéki területek Magyarországhoz csatolására, viszont a későbbiekre már nem, ebből lehet annak keletkezésére következtetni.

bak. Éppen ebből a szempontból számít kivételnek e színdarab, hiszen ezzel ki-mondatlanul a szövetséges Német Birodalommal szemben képvisel területi követeléseket, hiszen Ausztria 1938 márciusától nem létezett önálló államként: „Lajta vidéke téged a kétszínű álnokság rabolt el. A hűtlen társ koncot kívánt a másik testéből. Osztrák nem lehet ott úr, ahol a magyar igazság követeli jogát. Megmutatta hatalmát Sopronnál! Visszaveszem Nyugat-Magyarországot!”⁵⁹

Jóval több forrás áll rendelkezésünkre az aradi vértanúk napjának korabeli megünnepléséről. A megemlékezésre szánt írások Görgeit egyöntetűen a szabadságharc legjobb hadvezéréként, nemzeti hőseként ábrázolják, s a világsi fegyverletételt józan döntésnek tartják: „a megadást kellett választani; mert hiszen a minden katona életét feláldozó nagy csata sem menthette volna már meg a magyar hazát. Így legalább megmaradtak fiai.”⁶⁰

Az aradi tizenhárom kivégzőhelyének szimbolikus jelentése volt az irredenta kultuszban. Nem, mint vesztőhelyre, hanem mint „a magyar igazság feltámadásának örök” diadalmezejére tekintettek rá.⁶¹ 1940 után továbbra is jelen van az ünnepi írásokban ennek a helynek a visszakövetelése, hiszen csak az észak-erdélyi részek kerültek visszacsatolásra: „Hogy vágyunk feléd Arad [...] Megyünk, hogy újra járja a szabadsapat földed útját, utad porát. Elmúltak a gyásznapok! A megdicsőült hősök lelke odagyűl Arad köré és ünnepel, nagy-nagy magyar ünnepet: a feltámadást.”⁶²

A két világháború közötti iskolai ünnepélyeken és tankönyvekben Oroszország, és később a Szovjetunió, mindig ellenségként tűnik fel. Gerley könyvében például az oroszokkal kapcsolatos ellenségképnek fontos eleme a szabadságharc oroszok általi leverése és a Tanácsköztársaság számára mintául szolgáló szovjet-hatalmi berendezkedés elítélése: „gyerekek, egy hajnalon a felkelő nap a Vereckei szoros táján, hol ezer évvel előbb honfoglaló magyarok jöttek be, orosz lovasok fegyverén csillant meg. Végtelen hosszú sorokban a könnyű győzelem reményével jöttek az oroszok. A megvert osztrák hívta segítségül a hatalmas orosz. Úgy jöttek, mintha ünnepségre jönnének. [...] Az oroszok elvonultak hazájukba, mint kik jól végezték dolgukat.”⁶³ Gerley október 6-ra szánt beszéde szinte egyáltalán nem foglalkozik konkrétan az aradi vértanúkkal, közülük csak egy-kettőt említ név szerint, s csak általánosságokban beszél a korról vagy a szabadságharc leverésének a körülményeiről. A beszéd itt is egy fogadalommal zárul, melyben a hazafiasság követendő példaképeként állítja Gerley a vértanúkat a diákság elé, hogy

⁵⁹ *A népiskola ünnepei* 1942. 7–8. 201.

⁶⁰ Gerley 1932: 5.

⁶¹ *A népiskola ünnepei* 1940. 9. 253.

⁶² *A népiskola ünnepei* 1941. 9. 258. „Elbitangolt Arad vára/Szabadságunk Golgotája/Árvaságunk éjszakáján/Érezd, hogy ott áll a vártán/Mindnyájunknak síró lelke/Bitók helyén térdepelvel/Fogadás kél morzsa szánkon: Míg magyar él a világon/Nem halt meg a Tizenhárom!” (*A népiskola ünnepei* 1941. 9. 263.)

⁶³ Gerley 1932: 4.

belőlük mérítsenek erőt „ama nagy harc megvívására, amellyel a szerencsétlen, porba sújtott, megcsönkített hazánkat újból nagygyá s boldoggá tudjuk tenni!”⁶⁴

Az október 6-i megemlékezések másik lényeges sajátossága, hogy a hősök napjához hasonlóan, kontinuitást mutatnak fel a negyvennyolcas szabadságharc résztvevői és az első világháborúban küzdő katonák között, kiemelve a legfontosabb és legragikusabb harctereket: „Ez a hősi lélek szállta meg a világháborúban apáitokat, amikor a Kárpátok szorosait védték, Doberdó vad sziklái között állásaikat tartották, vagy Volhynia mocsarai között üzték az ellenséget.” A folytonosság hangsúlyozásának nagy szerepe van az akkori hadsereg erkölcsi alapjainak megteremtésében is: „nézzetek [...] a szemébe Horthy Miklós akármelyik katonájának, milyen vészes villámokat láttok cikázni a szemükben, ekkora erőt tart féken az izmokban a kemény akarat és a katonás fegyelem! Jaj lesz annak aki majd velük szembeszáll!” Horthy Miklós katonáit a szabadságharcban küzdők örökösiként tünteti fel azáltal is, hogy ugyanazokkal az erényekkel ruhazza fel őket: „A 48-as vörös sapkások szelleme és lendülete vitte előre múlt ősszel a honvédeket az uzsoki és vereckeai bércekre, olyan rohammal, hogy a világ lélegzete elakadt nagy csodálkozásában.”⁶⁵

A kormányzó névnapjához hasonlóan a bevezetéséhez nagy valószínűséggel mintaképpül szolgálhattak a Monarchia idején ünnepnek számító uralkodói születésnapok.⁶⁶ Az alkalomra készült ünnepi beszédek az első világháborútól kezdve mutatják be az ország első emberének életpályáját. Gerley most is egy mese kontextusába helyezi az ünnepet és az ünnepeltet: „éjjel ragadozók vijjogtak [az ország felett – K.G.], míg nem jött egy híres királyfi, ki megváltotta az alvó országot. Elűzte a ragadozókat, eloszlatta a sötétséget, életre keltette az alvókat.”⁶⁷ A párhuzamok alapján egyértelmű, hogy a „fagyott, dermedt ország” a Trianon utáni Magyarország, a „megváltó királyfi” a kormányzó, „az alvó ország felett keringő keselyű, ragadozó” pedig a környező utódállamok tipikus, Horthy-korszakbeli metaforája. Az iskolai ünnepi beszédekben szinte mindig megjelenik az első világháború, bukásának okát soha sem a katonák moráljában vagy a katonai vereségben látják, sőt nem is beszélnek katonai kudarcokról. A szövegek a magyar katonákat meglehetősen egysíkúan mindig bátornak, helytállóknak, fegyelmezettnek mutatják be. Gerley megtoldja még ezt azzal is, hogy „úgy is volt az mindig, ezer éven át.”⁶⁸ Az 1932-es kötet szerzője már utal a „belső bitangokra”: „a nagy összeomlások történt meg, hogy akadt egy magát magyarnak nevező vezetőember, egy miniszter, aki azt mondta: nem akarok katonát látni.”⁶⁹ Őt – és a mögötte álló politikai erőket – teszi meg Gerley bűnbaknak, hiszen

⁶⁴ Gerley 1932: 8.

⁶⁵ *A népiskola ünnepei* 1939. 8. 387.

⁶⁶ Ferenc József idejében augusztus 18-a, IV. Károly rövid uralkodása alatt pedig augusztus 17-e volt ünnepnap.

⁶⁷ Gerley 1932: 10.

⁶⁸ Gerley 1932: 9.

⁶⁹ A forrás – amely, mindig konkrétumok nélkül beszél – most sem nevezi meg azt, akitől a kijelentés származik. Sőt, általánosságban adja elő a történeteket is, mindvégig egy mesés

a katonák csak e parancsnak engedelmeskedtek, amikor fáradtan hazaindultak, s ez okozta a hadsereg felbomlását, az ország haderejének a megszűnését. Gerley ebből vezeti le, hogy az ellenség be tudott törni az országba, s könnyűszerrel megszerezte annak bizonyos részeit. A névnapi beszéd ezt követően a Tanácsköztársaságról szól, persze egyszer sem említve név szerint: „olyanok kerültek hatalomra, akiknek nem kellett a haza, sárba taposták a nagy múltú magyar nemzet közel ezer éves jelmondatát: Isten, király, haza!”⁷⁰ Gerley kitér a vörös terrorra is, amivel elrettentő példát igyekszik állítani a gyerekek elé: „hazafias érzelmű magyar ember nem hajthatta fáradt fejét nyugodtan pihenőre, bizonytalan volt sorsa, élete. Vad autósok borzalmas szirénabúgással robogtak az országban szerteszét, halálra hurcoltak mindenkit, ki magyarnak merete vallani magát”.⁷¹ A Tanácsköztársaság említésének célja nyilvánvalóan az, hogy általa minél hatásosabb kontrasztot tudjon adni az ország „ébredéséről”, s a kormányzó csapatainak megérkezéséről. Horthy katonáit hol Attila király, hol Rákóczi hadaival állítja párhuzamba. Ezután következik a beszédben a vezető rátermettségének bizonyítása, mely a rendszerhűsége nevelés fontos eleme. Az ünnepi szöveg végén a december 6-i, azaz a kormányzó névnapján teendő közös fogadalom így szól: „hálatelt szívvel a múltért; reménykedő lélekkel a jövőért. Reménnyel eltelve a jövő iránt, mert minden magyarnak az az érzése, hogy hadurunk fehér lovának patkójától zeng még a Kárpátok, s miénk lesz a föld, mit ezer évig bírtunk. Kérjétek a jó Istent ti is a magyar nemzet minden fiával együtt, hogy még nagyon sokáig éltesse Őfőméltóságát a nemzet javára! Éljen! Éljen! Éljen!”⁷²

A kormányzó kultusza a hagyományos uralkodói kultuszok alkotórészeiből épült fel, fontos elemét képezte a katonai és az ezzel együtt járó jellembéli éretnyek kidomborítása, valamint a haza megmentőjének és védelmezőjének szerepe.⁷³ A személyét övező kultusz átterjedt családjának más tagjára is, bár nem azonos mértékben. Gondoljunk csak kormányzó feleségét kezdetektől fogva övező tiszteletre, majd 1942-től a kormányzó helyettes kultuszára, különösen annak tragikus halálát követően. A Horthy-korszak iskolai ünnepeire készült írások – mint ahogy azt már Gerleynél is láthattuk – gyakran egyfajta mesés kontextusba helyezik a kormányzót. *A népiskola ünnepeinek* egyik számában például ez olvasható: „nagy víznek partján [...] a csodaszép várban lakik az a mesebeli férfiú, akiről most szó esik. Hogyne volna mesebeli, amikor nálánál vitézebb, bölcsőbb és jószívűbb ember nincs messze-messze vidéken!” Horthy vitézségét itt is erőteljesen kidomborítják: „Harcolt félájultan, mert vitéz volt.”⁷⁴ A kormányzót úgy tüntetik fel, mint a kor első vagy legalábbis egyik legbátrabb vitézét, külön

kontextusba ágyazva azokat. Az idézett mondat egyébként Linder Béláé, aki 1918. november 2-án mondta ezt, a budapesti helyőrség tisztjei előtt tartott beszédében.

⁷⁰ Gerley 1932: 10.

⁷¹ Gerley 1932: 10.

⁷² Gerley 1932: 13.

⁷³ Dömötörfi 1990: 23–26.

⁷⁴ *A népiskola ünnepei* 1939. 11. 448.

hangsúlyozva ezzel az általa alapított rendnek a fontosságát, s többször vitéz Horthy Miklósként említik őt. Érdekes, hogy a vitézi címmel szemben Horthy nemesi előnevét (nagybányai) nem használja az 1939-es szöveg.

Az államférfiak, államfők, diktátorok kultuszának mindig fontos elemét képezi a gyermekszeretetüknek, a gyerekekért való rajongásuknak a kifejezése, főként ellentétben állítva azt az ellenség már itt is idézett (lásd románok), gyerekekkel kapcsolatos negatív érzelmeivel. Az iskolai ünnepek gyermekekből álló közönsége előtt elmondott, nekik szánt szövegek ez által is jobban elmélyíthették a gyerekek kormányzó iránti kötődését, tiszteletét. A szövegek olyan képet festenek, amelyben Horthy mint a gyerekek gyámolítója tűnik fel: „Hogyan szereti a gyerekeket! Ezelőtt két évvel Szegedre utazott és megnézte, hogy nevelik a tanító bácsik diákgyerekeiket. Akkor ott egy kislány [...] egy pár fehér galambot nyújtott át a Kormányzó Úrnak és feleségének. Csak láttátok volna, milyen szeretettel ölelte magához a kisleányt és milyen melegen csókolta meg kipirult orcácskáját, mintha saját gyermeke lett volna.”⁷⁵ A kultusz paternalista, gondoskodó elemét emelik ki, amikor Horthy az ország népének gyámolítójaként,⁷⁶ védő „apaként” jelenik meg: „Ugye milyen jó nektek tudnotok, hogy van édesapátok, aki gondot visel rátok, aki megvéd benneteket minden bajtól? – Ugye milyen jó minden magyar embernek, hogy van valaki, egy vitéz, egy bölcs és jó ember, aki vigyáz minden magyar emberre, vigyáz Magyarországra, hogy itt baj ne essék?!” A Horthy-kultuszban nagyon fontos szerepe van a kormányzó feleségének, Purgly Magdolnának is. „Jó szívére mutat az is, hogy feleségével, a Főméltóságú Asszonnyal együtt gondja van a szegényekre és nyomorgókra és minden télen ezernyi nyomorgón segít és töröli le a könnyeket.”⁷⁷

A névnap alkalmából Horthy életútját bemutató ünnepi beszédekben szinte mindig visszatérő motívum, hogy soha nem nevezik nevén sem az őszirózsás forradalmat, sem pedig a Tanácsköztársaságot. A kettőt egybemosva az egész időszakot egyöntetűen negatívan mutatják be. A katonaság leszerelése, akár csak Gerleynél, *A népiskola ünnepeiben* is megtalálható, egy 1941-es írásban ez olvasható: „az eldobott fegyvert megragadták azok, akik az 1848-as márciusi vívmányokat a maguk hasznára és az ország kizsákmányolására értelmezték, a kommunisták.” 1918 őszének és 1919 tavaszának egybemosására példa, hogy a jelszavakat – szabadság, egyenlőség, testvériség, világbéke – egyszer az őszirózsás forradalomhoz köti a szerző, később viszont a kommunista rezsim bűneként emlegeti: „A szabadság náluk szabad rablást jelentett”. Az 1941-es írás a jobbágy-ság helyzetét láthatóan az egyenlőség jelszavának cáfolataként idézi fel: „csak ők voltak az urak, mindenki más jobbágy. [...] A felelős minisztérium sem maradt el, Kun Béla kinevezte magát elnöknek, s ő felelt is, de nem e nemzetnek, hanem

⁷⁵ *A népiskola ünnepei* 1939. 11. 449.

⁷⁶ A paternalista jellemvonás, a katonai erényekkel kiegészítve más szövegben is helyet kap: „Szokás, hogy apai mozdulattal a megszólított közkatona vállára teszi a kezét, úgy kezd el vele beszélni.” (*A népiskola ünnepei* 1941. 11. 306.)

⁷⁷ *A népiskola ünnepei* 1939. 11. 449.

a vörös cárnak, Leninnek.”⁷⁸ Az antikommunista nevelés egyik eszközeként jelenik meg az 1941-es Miklós-napi szövegben a „vörös korszak” gyereknevelési, elrettentő alapelve: „Tagadd meg apádat, tagadd meg anyádat, fiacskám. Légy otthon bizalmi férfi! – így tanították ezt a gyerekeknek.”⁷⁹

A kormányzó személyéről szólva is lényeges szempont, akár csak a korábbi ünnepnapoknál, a történelmi hivatkozás, vagyis hogy ő a negyedik e tisztségben Szilágyi Mihály, Hunyadi János és Kossuth Lajos után. Ugyanezt a célt szolgálja Horthy korának az újjáépítési korszakok közötti elhelyezése, így kerül az 1941-es szövegbe hivatkozásként Árpád és IV. Béla: „a történelem bizonyára Árpád és IV. Béla után Magyarország harmadik alapítójának fogja nevezni.”⁸⁰ Horthy kultuszát a katonai erényekkel összefüggésben, s rangjából és jogaiból adódóan még a *legfőbb Hadúr* szerepével is kiegészítik a korabeli beszédek, külön hangsúlyozva az új hadsereg megszervezését. Egy 1941-es verses köszöntőt idézve: „Kívánjuk Neki, hogy fehér lován még/Tehessen sok-sok glóriás utat/Hogy elérhesse a magyar hadak élén/Az ezeréves szent határokat.”⁸¹

A karácsony vallási ünnepként elméletileg nem tartozna a vizsgálandó ünnepek körébe, de mivel az iskolákban is megünneplésre került a korszakban, s a karácsonyi iskolai ünnepek épp úgy át voltak itatva aktuálpolitikai tartalommal, mint a korábban elemzett ünnepek, így dolgozatunk utolsó témájaként ki kell térnünk rá. A Felvidék 1938-as visszatérésének állít például emléket az egyik erősen csehellenes karácsonyi iskolai színdarab, amelynek Ungvár áll a középpontjában. A cselekmény néhány órával a terület visszacsatolása előtt játszódik. *A hős pékinas* című színdarab elsősorban a csehekről mond ítéletet, akik a magyar katonaság bevonulása előtt végigfosztogatták a város magyar polgári lakosságát, többek között egy olyan házat is, ahol éppen a felszabadító katonák üdvözlésére sütnek süteményt. A darab mindvégig úgy állítja be a szlovákokat és ruténeket, hogy ők is nagyon várják a magyarok bevonulását: „Mi is ugyanúgy várjuk, mert ha nem is beszélünk jól magyarul, az összes szlovák szíve magyarul dobog! [...] A szlovákok még a ruhájukból is magyar zászlót varrtak a felszabadulás ünnepére.”⁸² A felvidéki magyarságot megszemélyesítő főszereplő pékinas, Sanyi szinte a két nemzetiséget önmagában is megszólítva üdvözli barátsággal szlovák és ruszin ismerősét: „Isten hozott szlovák pajtás! Szervusz, ruszin testvér!” A ruszin gyerek szavai viszonzásul hasonlóan barátságosak: „De még enyém szíve is. Ha rutén gyerek is vagyok én, igazi hazám mindig szép Magyarország volt és az is lesz örökké.” A szlovákok és a rutének többször tesznek olyan kijelentéseket a darabban, amelyekkel a cseheket becsmértlik: „Mit adott nekünk a cseh?! Korpakenyeret! A Magyar Alföld adta a jó

⁷⁸ *A népiskola ünnepei* 1941. 11. 305.

⁷⁹ *A népiskola ünnepei* 1941. 11. 306.

⁸⁰ *A népiskola ünnepei* 1941. 11. 307. Az újjáépítés motívuma egyébként majd a kommunista rezsimnek is fontos hivatkozási pontja lesz a legitimitás kialakításában.

⁸¹ *A népiskola ünnepei* 1941. 11. 309.

⁸² *A népiskola ünnepei* 1940. 12. 315–352.

foszlóskenyeret.”⁸³ A darabban színre lépő cseh osztálytárs – aki személyével szintén az egész cseh nemzetet jeleníti meg – kisebb szóváltásba is keveredik szlovák és rutén társaival, amikor azok a magyarok oldalára állnak, s velük együtt várják a város „felszabadulását”. A színdarab mondanivalójával láthatóan azt kívánja elérni, hogy a terület visszacsatolása során az országba kerülő, jelentős szlovák és rutén kisebbségre a gyerekek ne mint ellenségre, hanem mint barátokra tekintsenek, ezért állítja be egyedüli (közös) ellenségnek a cseheket. Érdemes kitérni egy mondat erejéig a cseh tanuló nevére, akit kezdetben Edének hívnak, később viszont kiderül róla, hogy az igazi neve Eduárd. A szerző minden bizonnyal nem véletlenül csempészte a darabba éppen Edvard Benes – a kis antant egyik alapítójának – nevét. A veszekedés után a cseh fiú elkullog. Mindenki az árulót látja benne. Ezt alátámasztandó cseh csendőrök rontanak be a színre, akik kezdetben magyar zászló után, később arany, ékszerek és pénz után kutatnak. A főszereplő pékinas ezeknek a csendőröknek esik áldozatul, akik a magyar csendőrök elől visszavonulóban lelövik őt, amint éppen a magyar honvédek fogadására indult pékárúval és magyar zászlóval a kezében.

A darab következő színe a mennyországban játszódik, ahol a néző először is arról értesülhet, hogy az Úr rendelése a Felvidék visszacsatolása az anyaországhoz. „Sokat meséltem már néktek arról a legszebb országról ahol húsz év óta nem volt igazi karácsony.” – mondja Jézuska. „Az Úr rendelte most, hogy az ő magyar népének 1938 karácsonya nagyon boldog legyen. [...] 1938 karácsonyán ne legyen bánatos, szomorú ember magyar honban.”⁸⁴ Miközben Jézuska a magyarok boldog karácsonyáról intézkedik, feltűnik a színpadon a halott Sanyi „lelke”, bekötött véres fejjel, magyar zászlóval kezében. A címszereplő pékinas a mennyország urától kapott „ajándékként” megtekintheti Ungvár felszabadulásának az ünnepét, ez azonban már nem kerül színpadra. A darab a „fáradt lélek” mennyországbeli álmával ér véget, aki álmában így beszél: „A magyar karácsonyfák alá én egy véremmel áztatott szent ajándékot küldök. (Angyalokhoz:) Hozzátok csak angyalok! (Az angyalok Magyarország megnagyobbodott térképét hozzák be.)”⁸⁵

A háborús propaganda előtérbe kerülése 1941 után a karácsonyi ünnepeknél is jól érzékelhető, ez az ünnep sem kerülte el a „korszerűsítést”. Egy 1939-es iskolai darabban, melynek cselekménye a karácsonyi éjféli mise körül forog, nemzeti összefogásra serkentve még ez hangzik el: „áhitattal imádkoztam szüleimért, a magyar hazáért s megszállott területeken sínylődő rab magyar testvéreimért s önfeledten elkiáltottam magam: Ó, édes Jézuska, add vissza nekünk elrabolt hazánkat!”⁸⁶ Két évvel később, már a második világháború résztvevőjeként, még fontos szerepet játszik a karácsonyi műsorban a revíziós sikerekre való utalás: „Most 1941 karácsonyán, mikor kigyúlnak a szívek ünneplő fényei, nagyobb lett újra a nagy magyar család. Hazajöttek fiai, leányai, akik 20 eszten-

⁸³ *A népiskola ünnepei* 1940. 12. 351.

⁸⁴ *A népiskola ünnepei* 1940. 12. 353–354.

⁸⁵ *A népiskola ünnepei* 1940. 12. 357.

⁸⁶ *A népiskola ünnepei* 1939. 10. 450.

dőn át csak titokban ünnepelték meg a magyar karácsonyt. Lent a Bácska áldott búzatermő vidékén, a magyar Kánaánban, a drága Délvidéken, a Hargita alatt Csíksországban szabad ünnepelni.” A beszédben ugyanakkor már nem jelennek meg további visszaszerzendő területek, csak az ország jelenlegi hatáira koncentrálnak a szerző. Az ország új területeinek felidézése, s a gyerekek képzelete elé tárása az egyetlen cél megemlékezésükkor, ezért idézi a szöveg Kárpátalja fatornyos templomait, az erdélyi havasokat és a Délvidék gazdag rónáit. Már feltűnik emellett azonban a háborús propaganda is: „Ha felcsendül a karácsonyi harang és zúg az ének, száll az ima [...] a magas égbe, akkor szálljon gondolatunk a nagy orosz síkságon küzdő vitéz honvédekhez is, karácsony ünnepén, kik a krisztusi szeretetért küzdenek a szövetséges hadakkal.”⁸⁷ Az idézetből is kiolvasható a háborús üzenetek egyik jellemző eleme a Krisztus nevében harcoló saját, illetve szövetséges haderők (nemzetek) képe, akik Krisztus nevében, a *krisztusi szeretetért* küzdenek, ezzel is utalva az ateista Szovjetunió elleni harcra.

További két év múlva, az 1943-ban publikált karácsonyi jelenetekből, illetve beszédekből ehhez képest már teljesen hiányoznak a revizionista törekvések, a háborús propaganda viszont annál hangsúlyosabb. Ezt láthatjuk például a *Karácsonyi hazatérés* című színdarabban, amely egy honvéd váratlan karácsonyi otthoni látogatásának állít emléket, vagy az *1943 karácsonya* című drámában, ahol pedig a karácsonyi posta megérkezésekor egy család, nagy öröme, arról értesül, hogy a korábban hitehagyott férj a fronton hívóvé vált. A frontról karácsonyra hazatérő katona a hatalom humánus arcát hivatott megrajzolni a gyerekek előtt, amely ilyen „rendkívüli” esetekben, az ünnepre hazaengedi a katonák – mindekelőtt a családapák – egy részét.⁸⁸ A másik színmű sem véletlenül említi a postát, melyet úgy állít be, mint amelynek segítségével a fronton harcolók biztosan megkapják a nekik küldött karácsonyi, inkább csak jelképes értékű ajándékokat. A színdarabokban személyesen vagy levél útján megjelenő férj/apa szájába egyértelműen a politikai hatalomnak megfelelő propagandisztikus kifejezéseket adnak a szerzők. „Megérkeztem szent karácsony ünnepére, soknapi utazás után, nagy orosz földről, ahol a hazáért harcolunk. [...] De nemsokára vissza kell mennem. [...] Hív a haza! [...] Vörös pokolból, égő falvakból, golyózáporban jöttem hozzátok. De minek meséljek nektek ilyesmit. Úgysem értitek”.⁸⁹ – mondja a hazatérő katona. A levélben is hasonló elemek tűnnek fel: „itt vagyok Oroszországban és látom, hogy az istentelenség hova süllyeszt egy országot és egy népet.”⁹⁰

* * *

⁸⁷ *A népiskola ünnepei* 1941. 11. 312.

⁸⁸ Érdemes megfigyelni, hogyan néz ki a háborús karácsonyfa: „Ezt a nemzetiszínű szalagot a fa koronájára rakom, a csillag mellé dísznek. Oda teszem, drága jó uramnak a lapját is. Ő hányzor elolvastam már a drága sorokat.” (*A népiskola ünnepei* 1943. 11. 307.)

⁸⁹ *A népiskola ünnepei* 1943. 11. 309.

⁹⁰ *A népiskola ünnepei* 1943. 11. 318–319.

Az irredenta kultusz azért lett többé-kevésbé sikeres, s azért élvezett széles – de változó intenzitású – társadalmi támogatottságot, mert olyan eseményhez kötődött, amely a közösség egészét egyöntetűen érintette, azaz a társadalmi tapasztalat és a kultusz jelentéstartalma, célja egybeesett. Az irredenta kultusz ellaposodása többek között generációváltással is összefüggött, miként azt Zeidler Miklós kutatásai kimutatták. Az új nemzedéknek már nem volt közvetlen tapasztalata az egykori történelmi Magyarországról, ezért a korszak politikai hatalma az intézményesült oktatás, nevelés részét képező iskolai ünnepeken keresztül tett kísérletet az új generációknak az irredentizmussal való beoltására. A tanulmányban bemutatott, iskolai ünnepekre szánt írások jól érzékeltették, hogy az iskolai ünnepek mindvégig a politikai hatalom pillanatnyi céljait szolgálták ki, s az éppen aktuális jelszavakat, célkitűzéseket, viselkedésformákat, ellenségképeket közvetítették a gyerekek felé. Az ünnepi szövegek, színdarabok, egyöntetű tendenciákat tükröztek, ebből következően a két világháború közötti politikai rendszerről szólva egészen a második világháborúig beszélhetünk egy hivatalos szinten jelen levő revizionista – sőt, a források szintjén sokkal inkább irredenta – kultuszról. Ez a kultusz ugyan nem szűnt meg a háborúba való belépéssel, azonban jelentősen háttérbe szorult, illetve bizonyos elemeit tekintve átalakult, hogy jobban elősegítse a politikai hatalom aktuális célját: a háborús mozgósítást, illetve a közösség együttes erőfeszítését, összefogását a háborús győzelem érdekében.

FORRÁSOK

- A népiskola ünnepi tanügyi havi folyóirat.* (Szerk. Kiss Károly.) Szeged. 1939–1944.
Gerley Mihály 1932: *Iskolai ünnepélyek.* Budapest.
Horváth M. 1942: *Ünnepeljünk! Felköszöntők, versek, kis színdarabok.* Győr.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Dömötörfi Tibor 1990: A Horthy-kultusz elemei. *História* 5–6. 23–26.
Gerő András 2004: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből.* Budapest.
Gyarmati György 1998: *Március hatalma a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünneplésének történetéből.* Budapest.
Klimó, Árpád von 2003: *Nation, Konfession, Geschichte: Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext, 1860–1948.* München.
Kovács Ákos 2006: *Kitalált hagyomány.* Pozsony.
Lázár Balázs: *Háborús propaganda a hadüzemekben.* <http://www.archivnet.hu/> (letöltés: 2007. 06. 08.)

- Potó János 2003: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Budapest.
- Szász Zoltán 1975: A Magyar Rádió a második világháborúban (1939–1944) In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből. 1925–1945*. Budapest, 149–203.
- Tóth Sándor 1979: Háborús propaganda és nevelés a magyar hadseregben (1941–1944). *Történelmi Szemle* 3–4. 540–552.
- Zeidler Miklós 2001: *A revíziós gondolat*. Budapest.
- Zeidler Miklós 2002a: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest.
- Zeidler Miklós 2002b: Irredentizmus gyerekeknek. In: *Ünnep – hétköznap – emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén*. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája. Szécsény, 2000. augusztus 24–26. (Szerk. Pásztor Cecília. Rendi társadalom – polgári társadalom 14.) Salgótarján, 53–60.